ისტორიის და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

ისტორიის და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი ივანე ჯავახიშვილის სახელობისა, საქართველოს ისტორიის, ქართველი ხალხის ყოფისა და კულტურის შემსწავლელი ძირითადი სამეცნიერო ცენტრი.

მისი ისტორია 1917 წლის 1 ივლისს იწყება და თბილისში დაარსებულ „კავკასიის ისტორიულ-არქეოლოგიურ ინსტიტუტს" უკავშირდება. აღნიშნული ინ-ტი რუსეთის მეცნ. აკად. სისტემაში შედიოდა. მისი დაარსების ინიციატორი და ოფიციალური ხელმძღვანელი იყო ნ. მარი. ინ-ტი იმ დროისათვის სულ რამდენიმე ადამიანს აერთიანებდა (მ. შ. ე. თაყაიშვილი, გ. ჩუბინაშვილი) და მის ძირითად მიზანს შეადგენდა კავკასიის მოსახლეობისა და მის მონათესავე ხალხთა ენებისა და ისტ. შესწავლა, კავკასიისმცოდნეობასთან დაკავშირებული სამეცნ. დისციპლინების განვითარება, ყოფ. კავკასიის სამეფისნაცვლოს ფარგლებში არსებული მატერ. და სულიერი კულტურის ძეგლების რეგისტრაცია-დაცვა. რადგან ინ-ტის თანამშრომლებს დამოუკიდებლად მოუხდათ საქმიანობის წარმართვა, ამის გამო ძირითადად ქართ. და სომხ. სიძველეების კვლევა-ძიებით შემოიფარგლნენ. 1931 ინ-ტს დაემატა საბუნებისმეტყველო მეცნიერების განყ-ბა და ეწოდა სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის კავკასიისმცოდნეობის ინ-ტი, რ-ის ბაზაზეც 1932 შეიქმნა სსრკ მეცნ. აკად. ამიერკავკასიის ფილიალი, 1933 კი ამ უკანასკნელის ბაზაზე ჩამოყალიბდა ამიერკავკასიის ფილიალის საქართვ. განყ-ბა. 1935 მოხდა სსრკ მეცნ. აკადემიის ფილიალის რეორგანიზაცია 3 დამოუკიდებელ ფილიალად – აზერბაიჯანის, საქართველოსა და სომხეთის. 1941 თებერვალში საქართვ. ფილიალის ბაზაზე ჩამოყალიბდა საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემია (ამჟამად – საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია). აკადემიის სისტემაში შევიდა კავკასიისმცოდნეობის ინ-ტიც, რ-საც 1936 ნ. მარის სახ. ამიერკავკასიის ხალხთა ისტორიის, მატერიალური კულტურის, ენისა და ლიტერატურის ინ-ტი ეწოდა, 1936 წლის ივლისიდან კი – ნ. მარის სახ. ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის

ინსტიტუტი („ენიმკი"). პირველ ეტაპზე მიმდინარე ხშირი სტრუქტურული რეორგანიზაციის შემდგომ ენიმკის სტრუქტურა 1938-თვის ჩამოყალიბდა შემდეგნაირად: ინ-ტი აერთიანებდა შვიდ განყ-ბას და ორ კაბინეტს. განყოფილებებში შედიოდა: ქართველურ ენათა (გამგე ა. შანიძე, 1941-იდან – ვ. თოფურია), კავკასიურ ენათა (გამგე არნ. ჩიქობავა), ლექსიკოლოგიის, სამეცნ. ტერმინოლოგიის, მახლობელი აღმოსავლეთის ენათა (გამგე გ. წერეთელი), არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ანთროპოლოგიის (ეთნოლოგიის გამოყოფის შემდეგ – არქეოლოგიის განყ-ბა, გამგე გ. ნიორაძე) და ისტორიის (გამგე ს. ჯანაშია) განყ-ბებს, ასევე ფონეტიკისა და ნ. მარის კაბინეტებს. ინ-ტი აწყობდა სამეცნ. ექსპედიციებს, ლექცია-მოხსენებებს. მჭიდრო კონტაქტი ჰქონდა ამიერ-კავკასიის და ჩრდ. კავკასიის სამეცნ. წრეებთან. 1938 ივნისიდან ცალკე გამოიყო ეთნო-გრაფიის განყ-ბა (გ. ჩიტაიას ხელმძღვანელობით). 1939-იდან შეიქმნა ფილოლოგიის (ა. - შანიძე, 1940-იდან – ს. ყაუხჩი შვილი) განყ-ბა, ლექსიკოლოგიისა და სამეცნ. ტერმინოლოგიის განყ-ბები გაერთიანდა (გამგე ვუკ. ბერიძე), ხოლო კაბინეტების ბაზაზე ჩამოყალიბდა ზოგადი ენათმეცნიერების განყ-ბა (გამგე გ. ახვლედიანი).

სსრკ სახალხო კომისართა საბჭოსთან არსებული უმაღლესი სკოლის სრულიად საკავშ. კომიტეტის 1939 წ. 7 ნოემბრის ბრძანებულებით ენიმკის სამეცნ. საბჭომ მიიღო უფლებამოსილება, განეხილა საკანდიდატო და სადოქტორო დისერტაციები (საქართვე-ლოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორიის, საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიის, ქართ. სამართლის ისტორიის, საქართვ. ეკონომიკური ისტორიის, ქართველური ენათმეცნიერების, კავკასიური ენათმეცნიერების, ქართ. ფილოლოგიის, ირანისტიკისა და ქართ. ხელოვნების ისტორიის სპეციალობებში) და მიენიჭებინა სამეცნ. ხარისხი. ენიმკის სამეცნ. საბჭოს თავ-რედ დამტკიცდა ს. ჯანაშია (პირველი დისერტაციის დაცვა შედგა 1940 წ. 29 დეკემბერს და ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნ. ხარისხი მიენიჭა ეთნოგრაფიის განყ-ბის უმცროს მეცნიერ თანამშრომელს ა. რობაქიძეს).

1937 წ. 17 დეკემბერს, სამეცნ. საბჭოს დადგენილების შესაბამისად, ენიმკის თანამშრომლები სამ კატეგორიად დანაწილდნენ: პროფესორი, უფრ. მეცნიერი თანამშრო-მელი და უმცროსი მეცნიერი თანამშრომელი. ინ-ტს დაარსებიდან ჰქონდა ბ-კა, აგრეთვე ორი პერიოდული გამოცემა: „აკად. ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის მოამბე" („ენიმკის მოამბე") და „მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის". 1938–40 გამოიცა „მასალები საქართვე-ლოს ეთნოგრაფიისათვის". ამ პერიოდშივე დაიწყო ისეთი სერიების გამოცემა, როგორიცაა: „საქართველოს ისტორიის ორიგინალური წყაროები", "დოკუმენტები საქარ-თველოს სოციალური ისტორიიდან", „საქართველოს სამართლის ძეგლები" და „ქარ-თველი ხალხის ბრძოლა უცხოელ დამპყრობთა წინააღმდეგ".

1941 წ. 8 მაისს საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტის ნ. მუსხელიშვილის ბრძანებით ენიმკი გაიყო და მის ბაზაზე შეიქმნა ორი ინ-ტი: „ისტორიის ინსტიტუტი" და „აკად. ნ. მარის ენის (შემდგომში – ენათმეცნიერების) ინსტიტუტი". ამავე ბრძანებით, ისტორიის ინ-ტის დირექტორად დაინიშნა ს. ჯანაშია (მუშაობდა გარდაცვალებამდე – 1947). 1943 საქ. სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებით ისტორიის ინ-ტს მიენიჭა აკად. ივ. ჯავახიშვილის სახელი. 1944–45 გაიხსნა ახალი განყ-ბები: ფილოსოფიის (რ-იც 1946-იდან ცალკე ინ-ტად ჩამოყალიბდა მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაში), ქართული მუს. ფოლკლორისა და ქართ. ხალხური მედიცინის ისტორიის.

არქეოლ. და ეთნოგრ. სამუშაოების გაფართოების გამო, 1964 ისტორიის ინ-ტს ეწოდა „ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი", ხოლო 1977 ცალკე სამეცნ. კერად ჩამოყალიბდა არქეოლ. კვლევის ცენტრი. ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინ-ტში 15 განყ-ბა და 5 სექტორი ფუნქციონირებდა: ძველი ისტორიის (გ. მელიქიშვილი), შუა საუკუნეების საქართვ. ისტორიის (მ. დუმბაძე), საქართვ. ახალი ისტორიის (გ. მარგიანი), საბჭოთა საქართვ. ისტორიის (ი. კაჭარავა), დიდი სამამულო ომის პერიოდის საქართვ. ისტორიის (მ. ნათმელაძე), საქართვ. სსრ შრომითი კოლექტივების ისტორიის (მ. სამსონაძე), საქართვ. ძველი და შუა საუკუნეების ისტორიის წყაროთმცოდნეობის (რ. კიკნაძე), საბჭოთა კავშირის ხალხებთან საქართვ. ურთიერთობის ისტორიის (გ. პაიჭაძე), კავკასიის ხალხთა ისტორიის (გ. თოგოშვილი), ევროპის ქვეყნების ისტორიის (ი. ტაბაღუა), ისტორიული გეოგრაფიის (დ. მუსხელიშვილი), კონკრეტული სოციოლოგიური კვლევის (მ. გეგეშიძე, ა. კაცაძე), საქართვ. სსრ ქალაქებისა და სოფლების ისტორიის (ჯ. ოდიშელი), საქართვ. ისტორიის ძეგლთა ნუსხისა და ინფორმაციის (უ. სიდამონიძე), ეთნოგრაფიის (ა. რობაქიძე) განყ-ბები, რ-ებშიც გაერთიანებული იყო მატერ. კულტურისა და სამეურნეო ყოფის ეთნოგრ. შესწავლის (ჯ. რუხაძე), სოციალურ ურთიერთობათა ეთნოგრ. შესწავლის (ვ. ითონიშვილი), სულიერი კულტურის ეთნოგრაფიული შესწავლის (თ. ოჩიაური), ქართულ-კავკასიური კულტურულ-ისტორიული ურთიერთობების ეთნოგრ. შესწავლის (ა. რობაქიძე) და ანთროპოლოგიის (მ. აბდუშელიშვილი) სექტორები. სულიერი კულტურის ეთნოგრაფიული შესწავლის სექტორში მოქმედებდა ქართ. ხალხ. მუსიკის (ნ. მაისურაძე) და ქართ. ხალხ. მედიცინის (ნ. მინდაძე) შემსწავლელი ჯგუფები. 1947–65 ინ-ტის დირექტორი იყო ნ. ბერძენიშვილი, 1965–99 – გ. მელიქიშვილი, 1999–2006 – დ. მუსხელიშვილი. ისინი ინტენსიურად მონაწილეობდნენ ადგილობრივ, საკავშ. თუ საერთაშ. ფორუმებზე. ფართოვდებოდა ასევე კვლევის თემატიკა და მიდგომები.

2006-იდან ინ-ტი გახდა „საჯარო სამართლის იურიდიული პირი ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი". ამ პერიოდიდან იწყება შიდა სტრუქტურული რეორგანიზაციაც. 2018-იდან ინ-ტს ხელმძღვანელობს გ. ჭეიშვილი. ამჟამად ინ-ტში მოქმედებს 5 განყ-ბა და ერთი ლაბორატორია: ძველი ქვეყნების ისტორიის (ი. ტატიშვილი), შუა საუკუნეების საქართვ. ისტორიისა და წყაროთმცოდნეობის (მ. ჩხარტიშვილი), ახალი და უახლესი ისტორიის (ა. სონღულაშვილი), საქართვ. ეთნოლოგიის (ქ. ხუციშვი-

ლი), კავკასიის ეთნოლოგიის (რ. თოფჩიშვილი) განყ-ბები და ანთროპოლოგიური კვლევის ლაბორატორია (ლ. ბითაძე).

საქართვ. მეცნ. აკადემიის რეორგანიზაციის შემდგომ ი. და ე. ი. გადავიდა თსუ-ის დაქვემდებარებაში, როგორც სამეცნ.-კვლევითი ინ-ტი.

ლიტ.: თ ო ფ უ რ ი ძ ე ქ., ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი, ქსე, ტ. 5, თბ., 1980; ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი, რედ. აკად. გ. მელიქიშვილი, თბ., 1988; ჯ ა ნ ა შ ი ა ს., მოკლე ანგარიში ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის და მისი სამეცნიერო საბჭოს მუშაობისა 1936–1944 წწ., «ენიმკის მოამბე»,1944, ტ. 14; Д ж о р б е н а д з е С. М., Учреждения АН СССР и Тбилисский университет (Документы и факты), Тб., 1974; Ж о р д а н и я О., Институт истории, археологии и этнографии им. акад. И. А. Джавахишвили, Тб., 1988.

ქ. ხუციშვილი